

Inhoud

Inleiding 9

Waarneming en werkelijkheid

Je ziet het toch zelf? 15

Realisme 22

Nominalisme 32

Ontdekkingen zijn zeldzaam 37

Das Ding an sich versus onze werkelijkheid 39

Weten en wijsheid

Kennis: als het werkt, is het juist 48

Wijsheid: zin en betekenis 51

Elke generatie wordt slimmer 55

Niet elke generatie wordt wijzer 60

Een ongemakkelijk huwelijk 65

Een misverstand en een illusie 71

De onttovering van de wereld

Onder professoren 76

Metten is weten 80

Onttovering 84

Voorbij de meetbaarheid 89

Opnieuw Immanuel Kant 93

Een gemiste kans 97

Phronèsis 99

De mens en de blauwalg 101

Waar komen we vandaan, waar gaan we naartoe?

Oorsprong 109

Eindbestemming 113

Het biljartbaluniversum 116

Laat je verrassen (let op voor leerling-tovenaars) 120

Over schimmels, het menselijk lichaam en waarom we
ook onze darmen zijn 124

De hond in het kegelspel 129

Besluit: wijsheid versus macht 133

Epiloog 141

Eindnoten 149

Beredeneerde bibliografie en dankwoord 154

Inleiding

De afgelopen twintig jaar heb ik me verdiept in maatschappijkritische studies, simpelweg omdat ik wilde begrijpen wat er in de samenleving aan de hand was. Het begon in mijn vakgebied – waarom veranderde psychologie plots in ‘behavioral sciences’ (*Het einde van de psychotherapie*), vanwaar kwam die vloedgolf aan persoonlijkheidsstoornissen, waarom voelde ik me steeds minder thuis op de universiteit (*Identiteit*)? Vervolgens móest ik wel een bredere blik ontwikkelen, want al die veranderingen bleken onderdeel van een veel groter plaatje. Hoe komt het dat de bevrijdingsbewegingen van de jaren zestig plaatsmaakten voor een tijdperk waarin macht de overhand nam (*Autoriteit*)? Wat moeten we denken van die vage medische en psychosociale stoornissen waarbij we ons ongemak verhullen door er handige afkortingen op te plakken (*Over normaliteit en andere afwijkingen*)? En waarom hebben we het plots zo moeilijk met ons lichaam en met dat van de ander (*Intimiteit*)?

Gedurende die twintig jaar heb ik ontzettend veel bijgeleerd en, naar ik mag hopen, mijn lezers ook. Achteraf bekeken is het belangrijkste inzicht verbazingwekkend

simpel: alles hangt samen, met als oorzaak een machtsverschuiving die in de jaren tachtig van start ging. In *Onbehagen*, mijn laatste boek hierover, heb ik als afronding van twintig jaar studie een poging ondernomen om die samenhang zichtbaar te maken. Vanaf nu leg ik mij graag toe op nieuwe onderwerpen en specifieke thema's, voorbij de actualiteit.

Dat laatste lukt natuurlijk nooit helemaal. Bij het eerste onderwerp, *Wijsheid*, zijn sommige vragen actueler dan ooit: waar halen we onze kennis, wanneer zijn we echt zeker dat we het bij het rechte eind hebben? In een wereld waarin fake news en complottheorieën ons om de oren vliegen, is twijfel meer dan gerechtvaardigd. Kunnen we überhaupt nog iets of iemand vertrouwen? De wetenschap, de media, onze eigen ogen? De populaire uitleg luidt dat algoritmes ons in bubbels stoppen en sociale media ons misleiden, maar dat volstaat niet. Hoe belangrijk ook en hoe groot de nood om daar paal en perk aan te stellen, toch moeten we ons realiseren dat de vragen veel ouder zijn, met antwoorden die een flink stuk verder gaan dan de waan van de dag, en alleen al daarom de moeite waard zijn om naar voren te schuiven.

Zo hoor je tegenwoordig heel vaak pleidooien 'om de dingen bij hun naam te noemen'. Vaak hebben dergelijke uitspraken te maken met politiek opportunisme, maar als we dat even buiten beschouwing laten, is het duidelijk dat een dergelijk pleidooi aansluit bij een intuïtieve en dus voor de hand liggende overtuiging: correcte

kennis verwerven we dankzij ons goed ontwikkeld observatievermogen in combinatie met gezond verstand. 'What you see is what you get.' In de praktijk valt dat dik tegen, de geschiedenis van het nadenken over waarneming en denken laat zien hoe we tot vandaag de dag worstelen met twee lijnrecht tegenover elkaar staande opvattingen. In welke mate bieden onze waarnemingen en de daarop gebaseerde kennis een accuraat beeld van de werkelijkheid?

In het tweede hoofdstuk blijkt die laatste vraag vooral een bekommernis van wetenschappers te zijn, en dus van een discipline die nauwelijks vijf eeuwen oud is. Kennis verzamelen we al zo'n tweehonderdduizend jaar, niet om de werkelijkheid accuraat in kaart te brengen, wel om haar naar onze hand te kunnen zetten. Dat lukt, tot we geconfronteerd worden met vragen waarop duidelijke antwoorden ontbreken, zoals: wie ben ik, waar kom ik vandaan, waar ga ik naartoe? Dat wij hiermee worstelen, heeft alles te maken met het uniek menselijke zelfbewustzijn – de mens is vermoedelijk de enige diersoort die zich afvraagt wat de betekenis van zijn leven is. Antwoorden op deze vragen hebben wijsheid opgeleverd, een totaal andere soort kennis dus, met een neerslag in kunst en cultuur, in ethiek en religie.

De voorbije decennia verdwenen dergelijke antwoorden samen met de vragen naar de achtergrond. Kunst werd een investering, religie raakte geassocieerd met terrorisme en misbruik, ethiek hebben we uitbesteed aan commissies. De razendsnelle ontwikkeling van de natuurwetenschappen en de bijbehorende technologi-

sche toepassingen hebben in het Westen een paradijs opgeleverd, samen met de overtuiging dat we op alle vragen een antwoord hebben. Pragmatische kennis zet de toon, wijsheid is iets van vroeger, we beleven *De onttovering van de wereld*. Ondertussen raakt het paradijs oververhit. Nieuwe en oude problemen confronteren ons met de limieten van wat we kunnen weten en verplichten ons voor de spiegel te gaan staan. Het idee dat wij heer en meester over de schepping zouden zijn, blijkt een illusie en nog een gevaarlijke ook.

In het slothoofdstuk keren de existentiële vragen terug, samen met de nieuwste wetenschappelijke antwoorden. Het succes van de technologie heeft een klassiek mensbeeld bevestigd en versterkt: wij staan boven en buiten de natuur. De huidige wetenschap vertelt het tegenovergestelde: we zijn een onderdeel van een groter geheel, onze controle over de natuur werkt slechts tot een bepaald punt. Toeval speelt een belangrijke rol, net als onvoorziene interacties tussen ogenschijnlijk afzonderlijke processen. De pandemie en klimaatverandering zijn daar de laatste voorbeelden van.

Het onderscheid tussen kennis en wijsheid verschijnt hier op het scherp van de snede. De kennis waarmee we de natuur in ons voordeel veranderd hebben, kan straks een onleefbare aarde opleveren. Zullen we wijs genoeg zijn om de keuze te maken voor een andere relatie met onszelf, met elkaar en met de wereld? Aan de nodige kennis daartoe ontbreekt het niet, maar deze o zo noodzakelijke keuzes zullen er enkel komen na een ingrijpende machtsverschuiving.

Tot slot, mocht u zich afvragen waarom die baby op de cover staat: ik wil dit essay eindigen in schoonheid, en dus moest ik noodzakelijkerwijze wel iemand anders inschakelen. De foto toont een onderdeel van *The Clean Room*, een installatie waarmee Sofie Muller de prijs voor het beste paviljoen kreeg tijdens de Malta Biënnale van 2024. Dit kunstwerk inspireerde mij bij het schrijven van de epiloog.